

Joxe Austin Arrietaren
Abuztuaren 15eko bazkalondoa

Jon Kortazar

Sarrera

*Abuztuaren 15eko bazkalondoa*¹ nobela aztertzen hastera-koan, ohartxo bi azpimarkatuko nituzke:

— Lehendabizikoa, haren konplexutasuna. Nobela ez da eskema batzuren barnean xinpletzen, nahiz eta, gaurko euskal nobelan gertatzen denez, teknikak bere garrantzia izan.

— Eta bigarrena, haren luzeera. Eta ez haren kalitatea pisura neurtu nahi nukeelako. Euskal Herrian, eta batez ere azken garai honetako literaturgintzan, ez da normala izaten liburu luzeak idaztea. Liburu luze batek asko esijitzen du: kontinuitatearen arazoa, monotonian ez jausteko teknikak, etab.

Beste datu bat ere agertu zait ikuspegi orokor hau ondo betetzeko: lana klasikoa iruditu zait. Klasikoa, helburua ez bait da gauzak teknika alderditik berriztatzea, ezagutzen genituenak sakon erabiltzea baizik.

Gaiaren aldetik ere ez dago sorpresa handirik; ez da sentsazionalismoan jausi. Frankoren Azor barkuari buruzko aipamenak izango dira, zihur aski, nobela guztian topikotasun karga gehiena dutenak.

Klasikoa, baita, kontatzerakoan joera errealista hartu delako; eta estiloaz, hizkuntza azpimarkatu bait da gaiaren eta teknikaren aurrean. Honekin ez dugu esan nahi erabiliriko teknika

moderno ez denik. Izan, moderno da, baina estridentziarik bage. Garrantzia ez zaio teknikak eraberritzeari eman, gaztaroko bizipen batzu kontatzeari baino. Gehiagorik ez; ezta gutiagorik ere: kontatzea.

1. — Gaia

Gaia ala gaiak? Gaia eta gaiak. Gai nagusia: apaizgai gazte baten bizitza. Baina zentzu hertsian, nobelak bazkalondo bat kontatzen du. «Arratsalde hasberri»an (10. or.) hasi eta zazpirak eta laurdenak arte. Horrekin lotuta, edo arratsaldea aurrera doala, Seminarioko oroitzapenak, erlijio obsesioak, eta geroago zehaztuko ditugun gaiak agertzen dira.

Ere aldizkariaren titular batetan, gai nagusia denbora iraganaren bereganatze, gaurkotze bat zela esaten zen². Esaldi honi, beste afirmazio hau erantsi behar diogu: denbora iragan horrekin batera, espazioak ere errekupezen dira. Denborak eta espazioak oso loturik daude nobelan; eta, agian, nobelaren egituraren giltza bat dugu espazioa.

Gai nagusi honetan, Joxe Agustinen beraren bizitzako elementu autobiografiko asko batzen dira, duda bage. Bera bait da *ni*-ka ari den pertsonaia. Bera dugu erlijioaren sublimazioaz larritzen den apaizgaia.

Gai nagusi honen inguruan, beste gai batzu dauzkagu: ume-tako jokuak, aitonarekin egin pasioak, aitari gerratean gertatua, ahizparen ezkontza (sinbolikoa?), meza bi gutienez (San Bizente parrokiari, bazko egunez bata eta Seminario egunean bigarena), aitortza bat Saturraranen, eta Paseo Berria zeharko ibilaldia, nobela osoan guti aipatzen den maitasun baten aitortpena egiteko.

Bide bi erabiltzen dira gai guztiok batzeko: protagonistak bere oroitzapenak kontatuz, edo beste pertsonaia baten oroitzapenak transkribatuz. V. kapitulura arte batera irauten dute biak. Hemendik aurrera, lehendabizikoa bakarrik erabiltzen da.

Argumentua azaltzea argibide handikoa dela eta, ahalik laburren ematen saiatuko gara. Hamasei urteko apaizgai batek bere haurtzarora, haurtzaroko jokoak, aitona, Seminarioko bizitza, mezak eta aitortzak gogoratzen ditu; artean, bere aitak guduko oroitzapenei ekiten die: arrebe harrikoa egin ondoren, dantza eta kanta sortzen den famili giroa kontatzen zaigu batera.

- AITA guda oroitzapenak
 1965 *Abuztuak 15* — AMA
 — ARREBAK dantzak
 kantak
- Protagonistak 13 urte* INGLESEN HILERRIA — lagunak jokoak
 gertakari bat
 teilatutik jaustea
- Haurra (4 urte)* LEHEN ESKOLA — Urgull
 — Katona
 — Aitona — Zaldiak — Kaia eta Parte
 [Zaharra]
- Bigarren eskola (8-10 urte)* FRAILEEN KOLEJIOA — Aitona
 — Ramon — Eskurtsioak —
 [Jokoak]
- 13 urte* SEMINARIOA — Historia klasea — Funtzioa — Katekesi gaiak
- 15 urte* RODIL — Ezkontza kantak
 dantzak Inmigranteak / Bokazioa
- 16 urte* PARROKIA — Bazko-Meza / Seminario Eguna
 SATURRARAN — Aitortza
- 16 urte* PASEO BERRIA — Udako oporrak
 — Marisa

Eskema horretan kronologia eta espazio nagusiak jartzen saiatu gara, gai nagusiez gainera; baina gaiok konplexuak direnez, eta batzu nobela osoan agertu eta desagertu dabiltzanez, ez ditugu kapituluka azaldu.

Ondorio gisa, ohartxo bat: gaien arteko erlazioa konplexua da, eta hauxe dugu nobelaren ezaugarrietarik bat. 120 bat nukleo, atal ezberdin ditu. Gaiak zehaztea ez da batere erraza; azken aldean, ordea, erlijio gaietara jotzen da obsesioaren progresio batetan, klimax bat lortu nahirik, azken kapituluan bapatean apurtzeko giro berezi, obsesibo hori.

2. — Egitura

Nobela honetan ez dago egitura sistematizaturik. Gaien artean, jauziak daude (*Ehun metro* nobelan ematen ziren bezala). Baina Saizarbitoriaren nobelarekin badu ezberdintasun bat. *Ehun metro* nobelan, jauziak ordenamendu logiko eta gogor baten menpean zeuden. Kontzientziaren jarioa, izuria, askoz ere bene-takoagoa da hemen, aurre-ordenamendurik bagea.

Eta honek, nobelaren egitura ordenatzerakoan, problemak gehitu egingo dizkio irakurleari; baina nobelak irabazi egin duenez ez dugu zalantzarik batere.

Nobelaren sistematizazio osorik ezin dezakegu egin honelako artikulua orokor batetan. Dena dela, egitura aldetik ikusi ditugun konstante batzu azpimarka ditzakegu. Batzu begi-bistakoak dira, eta beste batzuk nobelaren egitura nagusia markatzen dute.

1. Sinpleenetatik has gaitzen. Kapituluaren hasieretik konstante batekin irauten dute nobela osoan. Hasiera guztiak Abuztuaren 15eko bazkalondo horretan kokatzen dira, beste oroitzapenak iturri izanik.

ABUZTUAK 15

beste gaiak

ORAIN ALDIA

orain-/lehen aldiak

2. Bigarren egitura, egitura nagusizat jo dezakegu. Lurdes Oñederrak esaten zuenez, liburuan alde nagusi bi nabari dira. Lehen aldean, I-V kapituluak osatzen dute; eta bigarrena, VI-X kapituluak.

Zatiketa hau egiteko badira arrazoiak. Lehenik, aitaren guda oroitzapenak bostgarren kapituluaren bukatzeko dira, eta, batera, pertsonaia bien kontaktuen arteko kontrastea (hizkuntza amilana ere agertzen zen kontrastea) desagertu egiten da.

Bigarren egitura orekatua ikusten dut nik behintzat lehen alde honetan. Lehen eta hirugarren kapituluetan, orohar, pertsonaia bihurtzen da kontalari bakar; bigarren eta laugarrenetan, berriz, beste pertsonaia bati zuzentzen dio bere kontaketa:

«Bai, Jon: hantxe edifizio berde itsusi hartan» (26 or.)

«Ramontxo, zer iruditzen zaik?» (54 or.)

Eta bostgarrenak itxi egiten du zikloa. Niretzat, agian, kapituluari onena, geroago azalduko dudana arrazoi bategatik, aitari egindako omenaldi sentikor horrekin.

Kontaketa

Kontaketa

Joni

Ramontxori

Aitarena

Baina bigarren aldean, kontraste hori ere (bigarren pertsona erabiltzera bultzatzen duen pertsonaia bati mintzatzea, alegia) desagertu egiten da, eta monotonia gehituz joango da.

Egia esan, bigarren alde honetan ere erabiltzen da bigarren pertsonari hitzegiteko teknika, baina beranduegi, X. kapituluari: «ederra izango litzateke, eh Kintxo?» (127 or.).

Alde bi ikusteko hirugarren arrazoi bat ere badago. Bigarren aldean Erljio gaiak, Seminarioak, aitortzat eta bokazioaren gaiak askoz ere pisu handiagoa dute. Gai abstraktuok, nolabait esateko, ez dute lortzen lehen aldean haurtzaroko espazioa eta denbora beraganatzeak zuen lilura, majia. Askoz ere lehorragoak dira.

Laugarren arrazoi bezala, zera aipa dezakegu: bazkalondoko giroa bera ere epeldutzen doala; VI. kapituluaren hasierako esaldi hau ez da eritzi honen irudia baino: «Nik ez dakit nola baina gertatu egin da. Goibeltzen hasia zen bazkalondoko tertulia» (72. or.). Eta tertuliarekin batera, nobela bera ere ez ote da goibelduko?

Denbora aldetik ere, jaitsi egiten da bigarren aldeko erritmoa. Lehen aldean 13 urte gogoratzen dira, bigarrenean 3 bakarrik. Astiroago kontatzen zaigu oraingotan.

3. Hirugarren egituraren diseinuak badu zerikusirik teknikarekin. Nobelaren eskema nagusia kontrastean oinarritua dago. Gain-gainetik, jo dezagun sinplifikazio batera. Kontatzen zaizkigun oroitzapenak era bitakoak dira: herri eta famili egoerarekin lotuak batzuk eta Seminario eta erlijio giroarekin lotuak besteak. Lehenak alai eta liluragarriak; besteak bortitz eta lehorrak. Nobela zehar, bata bestearen ondoren agertzen dira era bietako gaiak, kontrastea sortuz. Identifikazio hori, agian, sinpleegia da, eta egitura hori erabiltzen ez duen kapitulu bakarra, V.a hain zuzen, indartua agertzen da. Hemen, momentu zoriontsuak aitarren lanari lotuak daude, eta zorigaiztoa, aita sofritzen ari den egoera larriari, langabeziari. Kontraste bibentziala da hau; ez pentsamenduzkoa, familia seminarioa hartan bezala hark bai bait du oinarri logiko bat.

Kontrasteok kapituluz kapitulu jarrai ditzakegu. Ekintza nagusia lekutzen deneko espazioa maiuskulaz emango dugu; ezker aldean, maitasunez ukitutako gaiak, pertsonaia-kontalariarentzat zoriontsuak; eta eskuinean, beste eratakoak.

I. ETXEA

Hilerriko jokoak / Klaseak

II. ETXEA

Aitona / Seminarista nagusia
Jon

Urgull / Eskola

Auzoa / Seminarioa

III. ETXEA

Aita / Meza: D. Bernardo

Aitona / Aitortza: D. Fernando

IV. ETXEA

Ramon / Los Angeles kolejioa

Jokoak-Gernika / Kolejioa, klaseak

V. ETXEA

Aita lanarekin / Aita: lan gabezia

VI. ETXEA

Kantak / Saturraran

Hotsa / Meza hotsa

VII. ETXEA

Dantzak / Rodil-go dantzak

Konstituzio Plaza / Konstituzio Plazan borroka: Emigrazioa

VIII. ETXEA

Etxean hautsa / Meza: intzentsua

Rodil-go giroa / Joan beharra: bokazioa

IX. PASEO BERRIA

Paseoa / Bisita

Oporrak / Aitortza

X. PASEO BERRIA

Paseoak / Bisita

Kintxo / Seminario eguneko ospakizuna

Azken erabakia / Bisitarik eza

Marisa

Kontraste guztiak adieraztea gaitza da, baina hiruzpalau jarri nahi nituzke, adibide bezala. Bostgarren kapituluko kontrastea komentatu dugu, eta ez gara hari buruz gehiago luzatuko.

IV. kapituluan, Ramontxorekiko adiskidetasunaren eta Fraile

Kolejioaren arteko kontrastea argia dela uste dut. Sipleagoak dira besteak: amaren eskuak / Abadearen eskuak, VI. kapitulu-
luan: arrebaren izaera naturala (96 or.) eta aitortzan egiten den
muntaia obsesiboa ere (100 or.) kontraste argian daude.

Kontraste joku honetan, puntu batzu (agian, seminarista na-
gusia eta Txeburgoko goardasolen oroitzapenak) pixka bat solte
agertzen dira, nobelaren egituran.

3. — Teknikak

Gauzak ez dira linealki kontatzen; baina gai batetik beste-
rako jauzia egiten denean, momentua ondo azpimarkatzen saiatu
da idazlea, lerro huts bat jarriaz, edo elementu bat, zubi elemen-
tu bihurtuaz: hau da, elementu bat, jauziaren alde bietan ja-
rririk.

Adibide bezala, eman dezagun hau: lehen kapitulu-
an, (14-15 or.) protagonistaren kalea aipatzen da. Zein kale? Jauzi bat, eta
Seminarioko histori klasean gaude, eta han 1813. urteko Aguz-
tuaren 31a azaltzen zaigu. Horra hor kalearen izena. Bigarren
adibidea, Oñaederraren artikulutik hartzen dugu: Aitonaren he-
riotza kontatu aurretik, Luzero zaldiaren heriotza kontatzen zai-
gu, aitonaaren heriotzari sarrera gisa.

Fernando Irigoyenek *Zeruko Argia*-n (Cfr. artikulua osteko bi-
bliografia txikia) Saizarbitoriaren *Ehun metro* nobelaren eta
honen arteko kidetasuna seinatzen du. Egia da. *Ehun metro*-ren
influentzia gaien aberastasunean eta gaien konbinaketan agertzen
bazaigu ere, nabaria dugu, Saizarbitoriak ez duela kasu gutitan
baizik erabiltzen gaien arteko zubi den elementurik.

Kontaketaren teknika honek erreztu egiten du irakurketa.
Baina ez dugu hau gaiak elkartzeko erabiltzen den teknika ba-
karra. Eta txikitik gertatutako akzidentearen kontaketa (ermi-
taren teilatutik jaustea) askoz ere ausartagoa dugu. Kontakizun
hau bigarren kapitulu-
an ematen zaigu, 20. or. hasita. Gertaeraren
narrazioa, jausi ondoren hasten da, besoetan kotxe batera da-
ramatela; eta Gazteluko goardiak dioten «Pero chaval, chaval»
esaldia leit-motiv, estribilo bezala erabiliko da gaia azaltzen den
bakoitzean (20, 26, 29, 31 or.). Beste kasu batetan, txokolata
erostera doanean (32), kronologiaren apurketa bat ematen da.
Beraz, kronologia osoa daukagu etena nobelan; baina kasu honen
berezitasuna, ingurutik ateratzean datza, jauzia aurrerantz egi-
tean.

Egiturearen eskeman ikusi dugunez, oso ondo erabili da kontrajarpen teknika. Denboraren etenak garrantzizkoak ditugu, nobelaren teknika azaltzeko orduan.

Sarreran aipatzen genuenez, idazleak ez dirudi gauzak zeharo aldatzera datozenetako bat. Aldatua zegoena sakontzen saiatu dela dirudi. Nobela ez da teknikari begira egin.

Aditz pertsonen aldaketa, nobelan asko erabiltzen teknika dugu. Lurdes Oñaederrak horrela azpimarkatu zuen. Pertsonen aldaketak eragin handia izan du gaiaren erritmoan, baina areago nobelaren kontzeptzioan.

Bigarren pertsonaren jokuak duela uste dut garrantzirik handiena. «Hi» pertsona, garrantzizko pertsonaiei hitz egiteko erabiltzen du narradoreak, «zu» maite diren pertsonaientzat utzirik, edo pertsonaia bera denean kontalari ere erabiltzen dena. Hiru posibilitate. Baina ez dituzte beti muga herstuak, «hi» Ramontxoren kasuan erabiltzen bait da (49, 52 or.).

Kontatzeko era bat dugu hau, baina idaztankeraren ezaugarri ere badenez, goazen estiloa aztertzerara.

4. — Estiloa

Estiloari buruz aritzerakoan, ezaugarri nagusi bi ohartuko nituzke: lehenbizikoa, errealismoaranzko joera. Ez dago irudimenaren aldetik joku ausartegirik, metafora handirik, ez eta kontakizuna barrokotzen duen espresabiderik, aditzen jokua eta nobelaren egitura izan ezik. Ez da irudimena hemen nagusitzen; gehiago nabari da errealitatea deskribatzeko zehaztasuna. Helburu horrek nahitaez bultzatzen duelarik sinonimia erabiltzera, eta izenondokoak ugaltzera. Horrela errealismora hurbildu da nobela. Eta ez dut kasualitatez aipatzen hemen errealismo hitza. Arrietaren estiloa, gaia bezala, errealitatean oinarrituta iruditzen zait. Datu bi aipatuko ditut hau arrazoitzeko:

1) Aitaren narrazioaren transkripzioa indar handiko hizkeraz emana dago. *Zeruko Argia*-ko artikuluan aipatzen zenez, euskalkietako hitzak erabiltzeko joera nabari zaio Arrietari. Egia dela uste dut. Eta aitaren kontaketa osatzeko erabili da, azertuz nik uste. Elipsi espresabidean oinarritutako hizkera dugu «Ziskarren historia».

2) Estilo errealistak ez du ukatzen deskripzioa, eta T. Agirrerren deskripzio puntilosoetatik hurbil egon ez arren, zehaztasun bilaketa bat badago nobela honetan.

Bigarren oharra: estiloaren zehaztasunak batzutan oparotasunera darama idazlea: «beso biluzia, esku biluzia, painelu zurizurria, eskuak bihurritzen duen painelu zuria, aurki zimurtua, izerdiz loitu, gatz-isurkiz lakartu, hondatu, zikindu» (96 or.). Progresio gabeko sintagmak, hitzen lehertze bat diren pasarteak badira, ugariak izan ez arren (97, 101 or.).

Baina, Vargas Llosaren influentziaz edo, Arrietaren estiloaren ezaugarriarik nabariena zehar estiloa zuzenean ematean datza: «ukalondokada bat damaiok hire alboan dagoen Joni: "zer-zer?" galdegiten ditek haren begi logaletuek, "nere kalea dela hori, to", "ah!" eta boligrafoa hartzen du» (15 or.). Elkarriketa, estilo zuzenean emana dago, zeharrekoa behar zukeenean parrafoaren barruan dagoenez. Baina zehar estiloak («nire kalea dela esan diot», adibidez) moteldu egiten du erritmoa, eta zuzenekoak, aipatu dugun pasartean ikusten denez, arintasuna emateaz aparte, elkarrizketa/narrazioen arteko kontrasteak markatzen ditu.

5. — Iturriak

Nobela honek baditu, gure ustetan, influentzia nabari batzuk, eta jadanik seinالاتu ditugu batzu³. Baina besterik ere badelakoan, influentzi zerrenda txiki bat egin dugu.

Saizarbitoriarena ezaguna dugu dagoeneko. Influentzi puntuoak aipa ditzakegu: gaien ugaritzea eta konbinaketa, sinonimoen jokoak, erdararen erabilera, eta, agian, aditzaren bigarren pertsona «hika» agertzea⁴.

Vargas Llosa dugu bigarren iturria. Peruarren influentziak, eta bereziki *Conversación en la Catedral* liburuarenak, kontrasteetan eta estiloaren kontzepzioan utzi du bere aztarna. Estiloaren influentzia gorago azaldu dugu. Aipatu nobelan, Vargas Llosak korrupzioa/korrupziotik ihes egitea kontrastea planteatzen du. Horrelako kontzepzio bikoitza daukagu nobela honetan.

Hirugarrenek, James Joyce-ren *Ulysses* nobelaren aztarna ere nabari da, nobela kontzientziaren jario moduan ematerakoan. Pertsonaien introspektzioan duke nobela honek irlandarren influentzia.

Bukatzeko Böll-en forma expresionisten eragina ere sentitu dugu nobela irakurkeran⁵.

6. — Laburpen gisa

Jose Agustin Arrietaren nobelak euskal nobelagintza berrian ahaztuta zeuden ohitura batzu bergogorutzen dizkigu. Euskal nobelagintza berriak, teknika berriak aplikatzean definitu izan du bere burua. Nobela honek luzeera, berri ez den zerbaiten aplikazioa, eta, agian, klasizismoaren bideak aukeratzen ditu.

Baina bada, horregatik, zenbait arlo kritikagarri. Lasagabasterrek aipatu duenez, pasarte batzu justifikazio bagerik agertzen dira, narrazioaren haritik deslekuratuak. Baina, niretzat, hutsik handiena monotonia da, eta lehen eta bigarren aldean arteko desoreka.

Bestalde, nik uste, nobelaren errealismo joerak sinbolizazioen bideak hertsu egin ditu hainbat pasartetan, ezkontzaren kasurako.

Eta, irakurle ikuspegitik (hutsik ez bada ere), ekintzak introspektzioaren aldean duen toki urriaz konturatzeko naiz. Badakit hori nobelagilearen aukera dena eta ez nire, baina nik eskas ikusten dut ekintza.

Ororen gainetik, ordea, maila on batetan dagoela uste dut nobela, eta irakurtzea eskatuko nizuke, irakurle.

BIBLIOGRAFIA

ONÆDERRA, Lurdes: «Abuztuaren 15eko bazkalondoa», in *Ere*, 13 zb. (6-13 de diciembre 1979), 57 or.

IRIGOYEN, Fernando: «Abuztuaren 15eko bazkalondoa», in *Zeruko Argia*, 856 zb. (1979ko abenduaren 16), 32 or.

LASAGABASTER: «Dos voces nuevas...», in *Diario Vasco*, (9 de enero de 1980), 9 or.

¹ ARRIETA, Joxe Agustin: *Abuztuaren 15eko bazkalondoa*, CAP, Donostia 1979.

² Ez da Lurdes Oñaederraren artikuluan, aparteko titular batetan baizik, zenbaki berean, 49 or.

³ Gorago aipatu dugunez, Irigoyenek, *Zeruko Argia*-ko artikuluan, Saizarbitoriaren influentzia seinatzen du.

⁴ Ez dugu ahaztu behar Vargas Llosaren influentzia, nik uste, Saizarbitoriaren nobeletan agertzen dela.

⁵ Eskerrak zor dizkiot Joxe Agustini berari, iturrioi buruzko susmoak ziurtatu zizkidalako.

Euskal liburuak

FAGOAGA, Isidoro: **Domiku Garat Biltzarraren defendatzaile**. Mensajero argitaldaria, Bilbo, 1979, 222 or. 15'5 x 22 zm.

Yon Etxaide-Ithartek jarri du euskaraz Isidoro Fagoagaren «Domingo Garat el defensor del Biltzar». Yonek Isidororen beste lanik ere badu euskarara itzulirik.

Yon Etxaide 1974eko urtarrilean hasi zen liburu hau itzultzen, eta 1976ko abenduan amaitu. Fagoagak, 1976ko martxoan hil bait zen, ez zuen bizian liburua bukaturik ezagutu.

Domiku Garat Lapurdiko eskubideen defendatzaile suharraren lan biografiko honekin oraingo lapurtarren kontzientzia piztu eta sutu nahi zuen I. Fagoagak, eskaintzan ongi adierazten denez: «Lapurdiko legerri zaharrari / eta bere seme-alaba guziei, / bereiziki orainaldikoei, / eta, hauen artean, begikotasun anaikorraz, / beren libertate joanaldiaz / ohartzen diren haiei».